

Εισήγηση

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

Καθηγητή Πανεπιστημίου, πρ. Αντιπροέδρου Κυβερνήσεως

Η θέση του Οικουμενικού Πατριαρχείου κατά το Ελληνικό Σύνταγμα

Παναγιώτατε,

Κύριε Πρόεδρε της Δημοκρατίας,

Θα μου επιτρέψετε να ξεκινήσω από εκεί που τελείωσε ο κ. Κτιστάκης αναφερόμενος στις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου τις σχετικές με το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Υπό την ιδιότητά μου του εισηγητή της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης, για την εκτέλεση των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, δηλαδή για την παρακολούθηση της συμμόρφωσης των κρατών - μελών με τις αποφάσεις στις οποίες τα κράτη είναι διάδικα μέρη, αλλά και γενικότερα με τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), καθώς σημασία δεν έχει μόνο το με τη στενή έννοια δεδικασμένο αλλά και το ερμηνευτικό δεδικασμένο του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, θέλω να υπογραμμίσω τη σημασία που έχει η Ελλάδα να καταστεί χώρα υποδειγματική ως προς τη συμμόρφωση με τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ. Αυτό συνιστά και ένα πρόσθετο επιχείρημα διεθνούς προστασίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου, γιατί δεν μπορούμε να αξιώνουμε από άλλες, γειτονικές χώρες, να συμμορφώνονται προς τις αποφάσεις του Στρασβούργου, όταν εμείς εδώ είμαστε αντιφατικοί ή διστακτικοί. Προστατεύουμε και τον δικό μας νομικό πολιτισμό και τα ανθρώπινα δικαιώματα, πρωτίστως όμως προστατεύουμε μακρόπνοα ιστορικά

συμφέροντα, προστατεύουμε το Οικουμενικό Πατριαρχείο ως χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός θεσμού που υπερβαίνει κατά πολύ και ευτυχώς- τα όρια της Ελλαδικότητας που στενεύουν πάρα πολύ συχνά τον πνευματικό μας ορίζοντα.

Έχει επίσης πολύ μεγάλη σημασία να δώσουμε την πρέπουσα σημασία όχι μόνο στο ΕΔΔΑ αλλά και στο οιοσύνει Συναγματικό Συμβούλιο του Συμβουλίου της Ευρώπης που είναι η Επιτροπή της Βενετίας, που παράγει κείμενα του λεγόμενου *soft law*, αλλά κείμενα που έχουν βαρύνουσα σημασία, κείμενα που είναι καθοριστικά για την ερμηνεία της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), αλλά και γενικώς του συστήματος συμβάσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Παρακολουθώ ως μέλος της Επιτροπής Εκλογής των Δικαστών του ΕΔΔΑ την πολύπλοκη και μακρά διαδικασία επιλογής του διαδόχου του υπηρετούντος Τούρκου δικαστή. Οι προδιαγραφές, τα κριτήρια, η εμμονή μας στην ανάγκη να υπάρχει υψηλή ποιότητα, ευθυκρισία, αμεροληψία, ακεραιότητα, είναι κάτι που έχει σημασία όχι μόνο για τη γειτονική μας χώρα, αλλά για όλο το σύστημα του Συμβουλίου της Ευρώπης, το οποίο δέχεται αυτή τη στιγμή πάρα πολλές πιέσεις, από πολλές πλευρές που δεν είναι όλες ορατές δια γυμνού οφθαλμού.

Παναγιώτατε,

κύριε Πρόεδρε της Δημοκρατίας,

Σε αντίθεση με αυτό που συνήθως λέγεται, στο ισχύον ελληνικό Σύνταγμα, - όπως στο σημείο αυτό παραμένει αμετάβλητο από το 1975 - καθώς δεν έχει θιγεί από καμία από τις αναθεωρήσεις που μεσολάβησαν, εμπεριέχονται δύο διαφορετικά συστήματα συνταγματικώς ρυθμισμένων σχέσεων κράτους και εκκλησίας. Το πρώτο σύστημα, αυτό με το οποίο συνήθως απασχολούμαστε, είναι το σύστημα των σχέσεων Ελληνικής Δημοκρατίας και Εκκλησίας της Ελλάδος. Υπάρχει όμως ένα δεύτερο, εξίσου σημαντικό, αν όχι σημαντικότερο, σύστημα συνταγματικά ρυθμισμένων σχέσεων που είναι αυτές της Ελληνικής Πολιτείας με το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Το πρώτο σύστημα- Ελληνική Δημοκρατία και Εκκλησία της Ελλάδος- είναι ένα σύστημα αμιγώς εσωτερικού δημοσίου δικαίου. Ο νόμος,

εν προκειμένω ο Καταστατικός Χάρτης, εξειδικεύει στη συνέχεια τη νομική υπόσταση της Εκκλησίας της Ελλάδος ως νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου. Και φυσικά η Εκκλησία της Ελλάδος και όλα τα επιμέρους νομικά της πρόσωπα, δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου, περιβάλλονται με τις πρόσθετες διεθνείς εγγυήσεις που έχουν όλα τα υποκείμενα της θρησκευτικής ελευθερίας, και κυρίως αναφέρομαι στις εγγυήσεις της ΕΣΔΑ. Αυτό αφορά ακόμη και τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου σωματειακού ή ιδρυματικού χαρακτήρα.

Το δεύτερο σύστημα- Ελληνικό Κράτος και Οικουμενικό Πατριαρχείο -έχει μία προφανή διεθνή διάσταση. Και είναι σύστημα διαφορετικό, διότι είναι σύστημα ομοταξίας μεταξύ του Ελληνικού Κράτους και του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Το Σύνταγμα αναγνωρίζει το Οικουμενικό Πατριαρχείο υπό πολλές όψεις του. Πρώτον, ως εκκλησιολογική οντότητα, από τη δογματική ένωση με την οποία εξαρτάται η υπόσταση της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Ελλάδος ως εκκλησίας της κρατούσας θρησκείας. Αυτό κυρίως μας λέει το άρθρο 3 του Συντάγματος. Το άρθρο 3 δεν συνιστά απόκλιση από το άρθρο 13 και τη θρησκευτική ελευθερία. Αλλά κατοχύρωση του status πρωτίστως του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Δεύτερον, αναγνωρίζει το Οικουμενικό Πατριαρχείο ως διεθνή νομική οντότητα – θα δούμε τι σημαίνει αυτό, αν αυτό σημαίνει νομικό πρόσωπο του δημοσίου διεθνούς δικαίου, διεθνές πρόσωπο, ή τι άλλο. Πάντως ως διεθνή νομική οντότητα που συμπράττει ισότιμα με το Ελληνικό κράτος. Το Ελληνικό κράτος ενεργεί διά της Βουλής των Ελλήνων, δηλαδή προφανώς ψηφίζοντας τυπικό νόμο, και συμπράττει με το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην επικύρωση του Καταστατικού Χάρτη του Αγίου Όρους. Αυτή είναι μια καθοριστικής σημασίας διάταξη του άρθρου 105 § 3 του Συντάγματος, την οποία συνήθως υποτιμούμε ή αγνοούμε. Και βεβαίως αυτή η διεθνής οντότητα, το Οικουμενικό Πατριαρχείο, ασκεί στο Άγιο Όρος την ανωτάτη εποπτεία κατά το πνευματικό μέρος.

Τρίτον, το Οικουμενικό Πατριαρχείο πέραν της εποπτείας, κανονιστικής και πνευματικής, που ασκεί στο Άγιο Όρος, ασκεί στην ελληνική επικράτεια όχι μόνο πνευματική δράση προστατευόμενο ως

υποκείμενο θρησκευτικής ελευθερίας, αλλά και αρμοδιότητες στενά διοικητικές.

Αυτές οι διοικητικές αρμοδιότητες εκδηλώνονται, πρώτον, στην οργάνωση και λειτουργία αυτής καθ' εαυτήν στην Εκκλησία της Ελλάδος. Το ένα από τα δύο συστατικά μέρη της οποίας είναι οι Μητροπόλεις των Νέων Χωρών, το άλλο είναι η Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδος. Οι Μητροπόλεις των Νέων Χωρών ανήκουν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και η διοίκησή τους έχει παραχωρηθεί επιτροπικώς στην Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδος σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στον Πατριαρχικό Τόμο του 1850 (ως προς την Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδος) και στην Πατριαρχική και Συνοδική Πράξη του 1928, (ως προς τις μητροπόλεις των Νέων Χωρών). Τα δύο αυτά πατριαρχικά και συνοδικά κείμενα εκτός από τη κανονολογική τους διάσταση, είναι και συνταγματικώς προβλεπόμενα στοιχεία της υπόστασης της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Ελλάδος, η οποία συγκροτείται, όπως περιγράφει το άρθρο 3 και όπως εξειδικεύει ο Καταστατικός Χάρτης, από τις παραπάνω δύο επιμέρους εκκλησιολογικές, κανονικές και νομικές οντότητες. Επιπλέον δε, στο άρθρο 3 περιέχονται συνταγματικής περιωπής κανόνες σχετικοί με τη συγκρότηση και τη λειτουργία των βασικών οργάνων διοίκησης της Εκκλησίας της Ελλάδος, δηλαδή ο τρόπος συγκρότησης της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου που επιβεβαιώθηκε ερμηνευτικά από την πρόσφατη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, μετά από σχετική αίτηση ακυρώσεως που άσκησε ο Μητροπολίτης Καλαβρύτων και Αιγιαλείας (Σ.τ.Ε. 2576/2017).

Εκδηλώνεται αυτή η διοικητική όψη του Πατριαρχείου, δεύτερον, στην οργάνωση, λειτουργία και εποπτεία των ιδιαίτερων εκκλησιαστικών καθεστώτων που υπάρχουν στην ελληνική επικράτεια – έχει γράψει έναν βαρυσήμαντο τόμο ο καθηγητής Ιωάννης Κονιδάρης για το ζήτημα αυτό- και αναφέρομαι στα ιδιαίτερα εκκλησιαστικά καθεστάτα, πέραν του Αγίου Όρους στο οποίο αναφέρεται το άρθρο 105, δηλαδή αναφέρομαι στην ημιαυτόνομη Εκκλησία της Κρήτης που διέπεται από τον Καταστατικό της Χάρτη, ο οποίος πρόσφατα συμπληρώθηκε με διατάξεις που περιέχονται στο Ν. 4301/2014 για τα θρησκευτικά και εκκλησιαστικά νομικά πρόσωπα. Και βέβαια, στις Μητροπόλεις της Δωδεκα-

νήσου και στην Πατριαρχική Εξαρχία της Πάτμου. Ο πρόσφατος Ν. 4301/2014 περιλαμβάνει και διατάξεις ειδικά για τις Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου και την Εξαρχία της Πάτμου, αναγνωρίζοντας διοικητικού χαρακτήρα αρμοδιότητες στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, στον Οικουμενικό Πατριάρχη και την περί αυτόν Ιερά Σύνοδο.

Όλα αυτά λοιπόν κατέστησαν νομοθετικά πολύ σαφέστερα. Χωρίς όμως ο Ν. 4301/2014 να απονέμει ρητά νομική προσωπικότητα κατά το εσωτερικό δίκαιο στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Άλλωστε αυτό θα ήταν υποτιμητικό. Θα έλεγα και αντισυνταγματικό. Διότι, το Σύνταγμα αναγνωρίζει καθεστώς ομοταξίας μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Άρα, υπό ποία νομική ιδιότητα δρα το Οικουμενικό Πατριαρχείο; Δρα υπό τη νομική ιδιότητα της οντότητας του διεθνούς δικαίου. Η πρόσφατη λοιπόν απόφαση του Δ' τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας, η 1999/2018 που δημοσιεύτηκε πριν από λίγες μέρες, απόφαση που έλαβε το Σ.τ.Ε. υπό την προεδρεία του αντιπροέδρου του κ. Χ. Ράμμου, μνημονεύει ως διάδικο το Οικουμενικό Πατριαρχείο προσδίδοντάς του χωρίς περαιτέρω εξηγήσεις, επειδή αυτό είναι προφανές και αυτονόητο, απορρέει εκ του Συντάγματος, την ιδιότητα του «νομικού προσώπου δημοσίου διεθνούς δικαίου». Η απόφαση αυτή τέμνει πολύ σημαντικά ζητήματα και ανοίγει μια μεγάλη συζήτηση. Το σημαντικότερο ζήτημα που θέτει και επιλύει με έναν τρόπο αξιωματικό, αλλά ακριβή, είναι αυτό που περιέχεται στα τυπικά στοιχεία της, δηλαδή στην καταγραφή των διαδίκων.

Θα μπορούσαμε να πούμε πολλά για τη σύγχρονη θεωρία του διεθνούς δικαίου, για το ποια είναι τα υποκείμενα του διεθνούς δικαίου σύμφωνα με όλα όσα γίνονται δεκτά πλέον στην επιστήμη, αλλά λόγω της στενότητας του χρόνου θα ήθελα σε αυτά εδώ να προσθέσω μόνο κάτι: τη διάσταση του διεθνούς κανονικού δικαίου.

Το κανονικό δίκαιο αφορά μεταξύ άλλων τις εκκλησιαστικές δικαιοδοσίες και άρα την εδαφική διάσταση των εκκλησιών. Έχει συνεπώς μία προφανή διεθνή διάσταση. Το διεθνές κανονικό δίκαιο είναι, κατά τη γνώμη μου, όπως έχει διαμορφωθεί ως προϊόν μακράς επεξεργασίας και πρακτικής και διεθνούς συναίνεσης, τμήμα του διεθνούς δικαίου. Οι κανόνες του μπορούν να θεωρηθούν είτε μέρος του εθιμι-

κού διεθνούς δικαίου, είτε γενικώς παραδειγμαμένοι κανόνες του διεθνούς δικαίου, όπως αυτοί νοούνται στο άρθρο 28 § 1 και στο άρθρο 100 του Συντάγματος.

Βεβαίως, το Οικουμενικό Πατριαρχείο ως διεθνής εκκλησιαστικός θεσμός, ως νομικό πρόσωπο του διεθνούς δημοσίου δικαίου, δρα στην Ελλάδα μέσω ποικίλων οντοτήτων, παλαιότερων και νεώτερων. Οι τρεις παλαιότερες είναι οι συνταγματικά αναγνωρισμένες, λέω τρεις γιατί δεν έχουμε συνταγματική αναγνώριση, έστω διά του άρθρου 18 § 8 ως προς το αναπαλλοτριώτο, μόνο για την Ιερά Μονή των Βλατάδων και τη Μονή της Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολύτριας στις οποίες αναφέρεται εκτενώς η ήδη μνημονευθείσα απόφαση 1999/2018 του Σ.τ.Ε., αλλά και για τη Μονή του Ευαγγελιστή Ιωάννη του Θεολόγου της Πάτμου. Υπάρχει, θυμίζω, μια ανοικτή συζήτηση ως προς το νομικό χαρακτήρα των Μονών αυτών (νπδδ ή νπιδ), όπως υπάρχει και μια ανοικτή συζήτηση ως προς το νομικό χαρακτήρα των Μονών του Αγίου Όρους, στην οποία έχει συμβάλλει με μία σημαντική γνωμοδότησή του και ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ως καθηγητής του Δημοσίου Δικαίου.

Ανεξαρτήτως όμως του τί θα πούμε για τις Μονές αυτές ή για νομικά πρόσωπα άλλης μορφής και ευελιξίας που υποστηρίζουν το έργο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, αυτό το οποίο είναι αναμφισβήτητο και το οποίο επιβεβαιώθηκε με την πρόσφατη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας είναι ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο είναι διεθνές πρόσωπο, είναι υποκείμενο του διεθνούς δικαίου και συμπράττει υπό την ιδιότητά του αυτή με την Ελληνική Πολιτεία. Αυτό είναι πολύ σημαντικό για το status του Οικουμενικού Πατριαρχείου, αλλά και για την αυτοσυνειδησία μας σε σχέση με τον ρόλο και τον τρόπο οργάνωσης της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Και είναι για εμάς πάρα πολύ σημαντικό αυτά όλα να τα διαφυλάξουμε. Δεν αφορούν μόνο την ασφάλεια και τη θαλπωρή της Ελληνικής Πολιτείας και της Ελληνικής έννομης τάξης, αλλά αφορούν και άλλες χώρες, άλλες καταστάσεις στις οποίες η Ορθοδοξία, τα χριστιανικά δόγματα συνολικά, είναι μειονοτικά, και πρέπει πάντα να σκεφτόμαστε όχι με την ασφάλεια και την πολυτέλεια της πλειονοτικής Ορθοδοξίας, αλλά με τους κινδύνους και τις δυσκολίες της μειονοτικής Ορθοδοξίας.